

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยการปรับตัวของกลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานในชุมชนเมืองครั้งนี้ เป็นความพยายามที่จะศึกษาทำความเข้าใจถึงการปรับตัว และกลไกที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวในด้านสังคม การศึกษา เศรษฐกิจ และการเมืองของกลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานในชุมชนเมืองที่พื้นที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วในหลาย ๆ ด้าน โดยมุ่งเสนอให้เห็นภาพและเชื่อมโยงปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นย่อมมีสาเหตุและ องค์ประกอบที่อาจเหมือนหรือแตกต่างกัน ที่ไม่สามารถเกิดขึ้นอย่างลอย ๆ โดยไม่มีเหตุผล

การเลือกพื้นที่ในการทำวิจัย ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาชุมชนเมืองที่มีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อการปรับตัวของประชากรกลุ่มเป้าหมายที่อพยพเข้ามาทำงานในเมือง ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกชุมชนเมืองในเขตจังหวัดพิษณุโลกใช้ทำการศึกษาวิจัย เนื่องจาก

1. จังหวัดพิษณุโลกเป็น 1 ใน 9 จังหวัด ประกอบด้วยจังหวัดเพชรบูรณ์ พิจิตร นครสวรรค์ สุโขทัย กำแพงเพชร ตาก อุตรดิตถ์ และอุทัยธานี โดยจังหวัดพิษณุโลกถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาให้เป็นเมืองหลักในเขตภาคเหนือตอนล่าง

2. จากการเป็นเมืองหลักในการพัฒนา ทำให้มีความพร้อมในหลายด้าน ได้แก่ อุตสาหกรรมและบริการ สถาบันการเงิน สถาบันทางการศึกษา แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และทางธรรมชาติ จึงเป็นแหล่งดึงดูดให้แรงงานจากชนบทอพยพเข้าเมืองเพื่อหางานทำ และจากสภาพแวดล้อมของชุมชนเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้แรงงานที่อพยพเข้าเมืองต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวทางการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และการศึกษา

3. เป็นสถานที่ให้ความสะดวกในการเดินทางเข้าศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลการดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การเตรียมตัวของผู้วิจัย
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม
3. การวิเคราะห์ข้อมูล สรุปอภิปรายผลและเสนอแนะ

1. การเตรียมตัวของผู้วิจัย

ก่อนเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อดำเนินการศึกษาวิจัย ตามขั้นตอนของระเบียบวิธีวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้เตรียมความพร้อมดังต่อไปนี้

1. ในส่วนตัวของผู้วิจัยได้มีการเตรียมความพร้อมด้านความรู้ ความสามารถในการศึกษาวิจัยทางวิชาการ ด้วยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำราต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัว กลไกการปรับตัว ตลอดจนการศึกษาและการเรียนรู้ทางสังคมและงานวิจัยทางการปรับตัว วัฒนธรรมทางสังคม และการปรับตัวเมื่อเข้าสู่อาชีพในชุมชนเมือง

การศึกษาวិวัฒนาการของเมืองพิษณุโลก จากอดีตถึงปัจจุบัน โดยรวบรวมข้อมูลได้จากหน่วยงานของราชการคือ สำนักงานปกครองจังหวัด และสำนักงานเทศบาลนครพิษณุโลก ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างด้านประชากร ได้แก่ จำนวนประชากร เพศ อายุ อาชีพ การศึกษารวบรวมข้อมูลจากสำนักงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก สถิติล่าสุดปี 2541 เพื่อใช้ในการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายที่จะทำการวิจัยได้แก่ กลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงาน

2. การกำหนดกลุ่มเป้าหมายและแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาวิจัยจำนวน 4 กลุ่มอาชีพ คือ กลุ่มอาชีพคนขาย กลุ่มอาชีพคนรับใช้ในบ้าน กลุ่มอาชีพกรรมกรก่อสร้าง และกลุ่มอาชีพคนถีบสามล้อรับจ้างและกำหนดแหล่งข้อมูลดังนี้

2.1 แหล่งข้อมูลของอาชีพคนขาย ผู้วิจัยได้กำหนดแหล่งข้อมูลของอาชีพคนขายไว้บริเวณห้างสรรพสินค้า โรงพยาบาลเอกชน

2.2 แหล่งข้อมูลของอาชีพคนรับใช้ในบ้าน ซึ่งแต่เดิมผู้วิจัยได้กำหนดแหล่งข้อมูลของคนรับใช้ในบ้าน คือ สถานที่ทำงานจริงแต่เนื่องจาก คนรับใช้ในบ้านมีสถานที่ทำงานแตกต่างกันไปจากกลุ่มอาชีพอื่น ที่ไม่สามารถเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลได้โดยตรงและเป็นอิสระเพราะนายจ้างมีความหวาดระแวงในความปลอดภัยของตนเอง บุคคลในครอบครัว และทรัพย์สินสำหรับ

คนแปลกหน้าที่จะเข้าไปในบ้านซึ่งจากกรณีตัวอย่างที่ได้พบเห็นตามสื่อมวลชนต่าง ๆ ที่เจ้าของบ้านถูกลักทรัพย์และถูกปล้นทรัพย์ก็มาจากคนรับใช้ในบ้านเปิดบ้านให้คนแปลกหน้าเข้ามาในบ้านในลักษณะของการขายสินค้า หรือการเข้ามาตีสนิทเพื่อสำรวจทรัพย์สินภายในบ้านและเส้นทางเข้า-ออก เพื่อการลักทรัพย์ในโอกาสข้างหน้า ดังนั้นผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องค้นหาสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของกลุ่มอาชีพคนรับใช้ในบ้าน โดยการขอความร่วมมือจากครูผู้สอนนักเรียนนอกโรงเรียนสายสามัญของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด เป็นผู้ประสานติดต่อนักศึกษาที่มีอาชีพเป็นคนรับใช้ในบ้าน และนัดหมายกำหนดวันสัมภาษณ์จนได้ข้อมูลตามที่ผู้วิจัยต้องการ

2.3 แหล่งข้อมูลของอาชีพคนงานก่อสร้าง คือ บริเวณสถานที่ก่อสร้างของทางราชการและเอกชน ซึ่งคนงานก่อสร้างที่อพยพมาจากที่ไกล ๆ จะอาศัยอยู่บริเวณรอบ ๆ สถานที่ก่อสร้าง

2.4 แหล่งข้อมูลของกลุ่มอาชีพคนถือสามล้อรับจ้าง กลุ่มอาชีพนี้มีอยู่ให้เห็นโดยทั่วไปแต่สถานที่ในการรวมกลุ่มจะอยู่บริเวณหน้าโรงพยาบาล สถานีรถไฟ สถานีขนส่งสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์

ก่อนถึงขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจกรอบความคิดและประเด็นการศึกษาก่อนหน้านี้ ทั้งนี้เพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. การปรับตัวด้านสังคมในแต่ละกลุ่มอาชีพ ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว ความสัมพันธ์กับบุคคลในกลุ่มอาชีพเดียวกัน ความสัมพันธ์กับบุคคลต่างอาชีพ และความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน

2. การปรับตัวด้านเศรษฐกิจในแต่ละกลุ่มอาชีพ ที่เกี่ยวข้องกับรายได้ การบริโภคอาหาร การใช้เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การใช้บริการของสถานพยาบาล การใช้เครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ การประหยัดและอดออม

3. การปรับตัวด้านการศึกษา ที่เกี่ยวข้องกับความจำเป็นที่ต้องได้รับการศึกษาและเรียนรู้ เนื้อหาและวิธีการ

4. การปรับตัวด้านการเมือง ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มอาชีพโดยการพึ่งพาผู้มีอำนาจเหนือกว่า หรือการรวมกลุ่มเพื่อมีอำนาจต่อรอง

5. กลไกที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัว ที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ สมาชิกในครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มบุคคลในกลุ่มอาชีพเดียวกัน นายจ้าง กลไกทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการปรับตัวในเรื่องรายได้ และความมั่นคงในอาชีพ ได้แก่ เพื่อนร่วมงาน และนายจ้าง กลไกทางการศึกษาที่มีผลต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองและการเรียนรู้เพื่อเพิ่มทักษะทางอาชีพ ได้แก่ สมาชิกในครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มเพื่อนร่วมงาน และนายจ้าง ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเอกชน กลไกทางการเมืองที่มีผลต่อการปรับตัวรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มอาชีพ ได้แก่ ผู้นำทางความคิด และการรวมกลุ่มเพื่อมีอำนาจต่อรองตลอดจน การพึ่งพาผู้มีอำนาจเหนือกว่า

เมื่อผู้วิจัยได้ทบทวนกรอบความคิดและประเด็นของการศึกษาวิจัยแล้ว ผู้วิจัยได้สอบถามผู้ที่ให้ข้อมูลที่เคยผ่านการประกอบอาชีพที่ใช้แรงงานมาก่อน เช่น คนงานก่อสร้าง ซึ่งปัจจุบันได้เปลี่ยนอาชีพมาเป็นลูกจ้างในหน่วยงานทางราชการ ได้แก่ คนงานภารโรง คนขับรถยนต์ เพื่อทราบข้อมูลในเบื้องต้น ก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เพื่อขอคำแนะนำในการเข้าถึงตัวกลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานมากที่สุดและให้ได้ข้อมูลในระดับลึก

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้

1. การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก
2. การสร้างความสัมพันธ์ในแต่ละกลุ่มอาชีพ
3. การเก็บข้อมูลและ ตรวจสอบ

ผู้วิจัยมีความเข้าใจและตระหนักเสมอว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามอย่างถูกต้องนั้นต้องสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำเนินการวิจัยในขั้นตอนต่อ ๆ ไป โดยเฉพาะการเก็บรวบรวมข้อมูล (สุภางศ์ จันทวานิช, 2536 หน้า 87) ผู้วิจัยได้วางแผนในการดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. การหาผู้ให้ข้อมูลหลัก เนื่องจากการเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลโดยลำพังจะทำให้ผู้ใช้แรงงานเกิดความสงสัยในตัวผู้วิจัย จึงได้เลือกหาผู้ที่น่าจะให้ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อการขยายวงของการสัมภาษณ์ออกไปซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละกลุ่มอาชีพมีดังนี้

1.1 ผู้ให้ข้อมูลหลักของกลุ่มอาชีพคนยาม ได้แก่ หัวหน้าคนยามผู้วิจัยได้สอบถามจำนวน 2 รายคือ หัวหน้าคนยามที่ปฏิบัติหน้าที่ในโรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งที่มีประสบการณ์ในการยึดอาชีพคนยามมา 10 กว่าปี โดยเริ่มต้นจากการเป็นคนยามในกรุงเทพมหานครมาประมาณ 7 ปี ไม่สามารถสู้เศรษฐกิจและค่าครองชีพได้ เลยอพยพครอบครัวกลับมาอยู่จังหวัดพิษณุโลกแต่ยังคงยึดอาชีพยามมาจนได้แต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคนยามมีหน้าที่ควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของยามที่อยู่ในความรับผิดชอบจำนวน 2 คน

ส่วนหัวหน้าคนยามอีกคนหนึ่งที่ปฏิบัติงานในห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่งมีประสบการณ์ในการเป็นคนยามไม่ต่ำกว่า 10 ปีเช่นกัน แต่ในอดีตก่อนจะมาเป็นคนยามเคยทำงานก่อสร้างมาก่อนจนได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้าคนยามมีคนยามอยู่ในความรับผิดชอบจำนวน 5 คน

หัวหน้าคนยามจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของคนยาม กฎระเบียบในที่ทำงาน การเข้า-ออก ของคนยาม ประวัติคนยาม เมื่อผู้วิจัยรู้ข้อมูลเบื้องต้น ช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลตรงตามประเด็นมากขึ้น

1.2 ผู้ให้ข้อมูลหลักของกลุ่มอาชีพคนรับใช้ในบ้าน เนื่องจากผู้วิจัยไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลจากคนรับใช้ในบ้านได้โดยตรง จำเป็นต้องหาผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบกับผู้วิจัยรับราชการในสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียนที่มีหน้าที่จัดการศึกษาให้กับประชาชนผู้อยู่นอกระบบโรงเรียนโดยเฉพาะการศึกษาสายสามัญ ที่มีผู้ลงทะเบียนเรียนหลากหลายอาชีพ ผู้วิจัยจึงได้ประสานกับครูผู้สอนแจ้งให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและให้ช่วยค้นหาผู้ที่ประกอบอาชีพคนรับใช้ในบ้าน ซึ่งครูผู้สอนได้ค้นหาจากทะเบียนประวัติของนักศึกษาได้จำนวน 4 ราย จึงนัดหมายในช่วงหลังเลิกเรียนเพื่อสัมภาษณ์ซึ่งได้รับความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลเป็นอย่างดี

1.3 ผู้ให้ข้อมูลหลักของกลุ่มอาชีพคนงานก่อสร้าง ผู้วิจัยได้สอบถามจากผู้ที่เคยทำงานก่อสร้างมาก่อน และยังรู้จักกับหัวหน้าคนงานก่อสร้างซึ่งปัจจุบันอายุประมาณ 60 ปี และยังทำหน้าที่หัวหน้าคนงานก่อสร้างอยู่กับบริษัทแห่งหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลก เป็นผู้ให้ข้อมูลของคนงานก่อสร้างในเมืองคิ่น เช่น การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน การเข้า - ออก ของคนงาน การเปลี่ยนอาชีพของคนงาน การทำงาน การดำเนินชีวิตในเมือง ฯลฯ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจข้อมูลส่วนตัวของคนงานก่อสร้างพอสมควร และแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลในสถานที่ทำงานของคนงานก่อสร้างในโอกาสต่อไป

ส่วนผู้ให้ข้อมูลหลักอีกคนหนึ่งคือ ผู้คุมงานก่อสร้างที่เป็นตัวแทนของผู้รับเหมา ในการดูแลคนงานให้ปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายในแต่ละส่วนของสถานที่ก่อสร้าง ผู้ควบคุมงานก่อสร้างเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของคนงาน การทำงาน การดำเนินชีวิตในระหว่างทำงาน ระเบียบกฎเกณฑ์ ที่วางไว้ให้คนงานปฏิบัติตาม ซึ่งทำให้ผู้วิจัยทราบถึงข้อมูลการทำงานของคนงานและนำไปสู่การเก็บข้อมูลกับคนงานต่อไป

1.4 ผู้ให้ข้อมูลหลักของกลุ่มอาชีพคนตีบสามล้อรับจ้าง อาชีพสามล้อรับจ้างหากมองจากภายนอกดูเหมือนจะไม่มีกฎเกณฑ์และการจัดระบบกลุ่ม แต่เมื่อผู้วิจัยได้พบกับผู้ให้ข้อมูลหลักโดยบังเอิญบริเวณแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งได้สนทนากันเป็นเวลานาน จึงได้ทราบว่าอาชีพคนตีบสามล้อรับจ้างมีการจัดระบบภายในกลุ่มของตนเอง และบางคนในกลุ่มก็จะเป็นตัวแทนเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานทางราชการ เช่น สาธารณสุขจังหวัด ปกครองจังหวัด ตำรวจท่องเที่ยว ตำรวจภูธรจังหวัด เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก็จะนำมาเผยแพร่ให้กับสมาชิกในกลุ่ม ได้ทราบความเคลื่อนไหวของสถานการณ์ปัจจุบันที่จะมีผลกระทบต่ออาชีพสามล้อ ผู้ให้ข้อมูลหลักก็อาชีพตีบสามล้อรับจ้างมา 30 กว่าปี เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ความเป็นมาของอาชีพตีบสามล้อ รายรับ-รายจ่าย การดำเนินชีวิตในเมือง การประหยัด ฯลฯ ทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจเกี่ยวกับอาชีพของคนตีบสามล้อในเบื้องต้นและนำไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูลกับสามล้อคนอื่นต่อไป

ผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละกลุ่มอาชีพจะเป็นผู้นำความคิดของผู้วิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับลึกของแต่ละกลุ่มอาชีพ ทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจถึงจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่อาชีพ การประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตในชุมชนเมืองซึ่งนับว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักมีความสำคัญต่อการวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างมาก

2. การสร้างความสัมพันธ์ การสร้างความสัมพันธ์คุ้นเคยเป็นการแสดงออกถึงการไว้วางใจเชื่อใจของกลุ่มอาชีพผู้ใช้แรงงานที่มีต่อตัวผู้วิจัย อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่บิดเบือนจากความเป็นจริง และน่าเชื่อถือมากที่สุด ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญในขั้นตอนนี้เช่นกัน โดยการสร้างความสัมพันธ์มีความแตกต่างกันไปในแต่ละอาชีพดังนี้

2.1 การสร้างความสัมพันธ์กับอาชีพคนยาม ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปเยี่ยมผู้ป่วยที่โรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งในจังหวัด จึงได้มีโอกาสได้สร้างความสัมพันธ์คุ้นเคยด้วยการชวนยามสนทนาถึงการทำงานโดยยามไม่รู้สีก้าวว่าถูกสัมภาษณ์ และสังเกตจากผู้วิจัย เนื่องจากการสนทนาจะสนทนาแบบรวม ๆ กันไปโดยปล่อยหัวหน้านายยามมีอิสระในการสนทนา ผู้วิจัยได้จำไว้และภายหลังเลิกสนทนาได้บันทึกลงในแบบบันทึกข้อมูลสนามเพื่อป้องกันการลืมในภายหลัง การสร้างความคุ้นเคยจะช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลในภายหลังทำได้สะดวกขึ้น หากข้อมูลที่ได้มายังไม่ครบถ้วน ซึ่งผู้วิจัยได้ย้อนกลับไปเก็บข้อมูลย้อนหลังเกี่ยวกับ กฎเกณฑ์ ระเบียบของคนยาม ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากหัวหน้ายามและคนยามเป็นอย่างดี

เมื่อได้ข้อมูลจากหัวหน้ายาม และคนยามที่โรงพยาบาลเอกชนแล้ว ผู้วิจัยได้เข้าไปสร้างความคุ้นเคยกับหัวหน้ายามของห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่ง เพื่อต้องการทราบข้อมูลของอาชีพยามแหล่งอื่นให้มีความหลากหลายยิ่งขึ้น ข้อแตกต่างระหว่างยามโรงพยาบาลเอกชนกับยามห้างสรรพสินค้า คือ ยามโรงพยาบาลเอกชนจะเป็นยามสังกัดบริษัทที่โรงพยาบาลเอกชนว่าจ้างบริษัทจะส่งยามมาประจำ แต่จะมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปและผู้เข้ามาใช้บริการก็ค่อนข้างน้อย ทำให้มีเวลาสนทนากับผู้วิจัยได้เป็นเวลานาน ซึ่งแตกต่างกับยามตามห้างสรรพสินค้าที่มีเวลาไม่มากนัก เนื่องจากมีผู้ใช้บริการของห้างจำนวนมาก ทำให้การสนทนาอยู่ในวงจำกัดเพราะต้องปฏิบัติหน้าที่ยามไปด้วย แต่สร้างความสัมพันธ์ไว้ก่อนที่จะเก็บข้อมูลในระยะหลัง ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการปฏิบัติงานยามพบว่า ช่วงเวลาที่สามารถเก็บข้อมูลได้เป็นอย่างดีนั้น ต้องเป็นเวลาช่วงเช้าระหว่างเวลา 09.00 – 10.00 น. ที่ห้างสรรพสินค้าเปิดให้บริการและต้องเป็นช่วงวันจันทร์ – วันศุกร์ เนื่องจากเป็นวันทำงาน จะมีผู้เข้ามาใช้บริการในช่วงนี้น้อยกว่าช่วงเวลาอื่น ทำให้มีเวลาสนทนากับผู้วิจัยได้มากขึ้น แต่ก็อยู่ในสายตาของหัวหน้ายามที่คอยสังเกตการณ์สนทนาของผู้วิจัยกับยาม ซึ่งอาจเกรงว่าการสนทนาย่นางผู้วิจัยกับยามอาจนำความลับของห้างสรรพสินค้ามาเปิดเผย ทำให้การสนทนาไม่ปะติดปะต่อ ซึ่งภายหลังผู้วิจัยได้สอบถามถึงข้อสงสัยของหัวหน้ายามก็เป็นไปตามที่ผู้วิจัยเข้าใจแต่แรกถึงการรักษาความปลอดภัยและการเลือกสนทนากับลูกค้าของห้าง ทำให้ผู้วิจัยต้องเข้าไปเก็บข้อมูลหลายครั้งจนได้ข้อมูลครบถ้วน

2.2 การสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มอาชีพคนรับใช้ในบ้าน ครูผู้สอนการศึกษานอกโรงเรียนได้เป็นผู้ประสานให้กับผู้วิจัย และคนรับใช้ในบ้านได้พบกัน การสนทนาจึงไม่ต้องสร้างความสัมพันธ์คุ้นเคยกันมากนัก เนื่องจากผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับครูผู้สอนเป็นอย่างดี ทำให้คนรับใช้ในบ้านไม่ระแวงสงสัย และไม่อยู่ในสายตาของนายจ้าง ทำให้เป็นอิสระในการสนทนาซึ่งผู้วิจัยได้แนะนำตัวเองและบอกถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทำให้การสนทนาเป็นไปอย่างราบรื่น และอาจเป็นเพราะอยู่ในเพศเดียวกัน ซึ่งก็ถือว่าการเก็บข้อมูลในกลุ่มอาชีพนี้ได้รับความสะดวกกว่ากลุ่มอาชีพอื่น

2.3 การสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มอาชีพคนงานก่อสร้าง นอกจากข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ผู้วิจัยยังต้องใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของผู้ที่เคยมีอาชีพทำงานก่อสร้างมาก่อนแนะนำญาติพี่น้องที่ยังคงประกอบอาชีพนี้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่กับคนงานก่อสร้างแหล่งอื่น ผู้วิจัยจำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์ขึ้นเองโดยไม่รบกวนเวลาทำงานซึ่งก็ต้องให้เวลาวางจากการทำงาน และหลังรับประทานอาหารเย็น ในครั้งแรกที่เข้าไปสร้างความสัมพันธ์ผู้วิจัยได้แนะนำตัวเองและบอกถึงวัตถุประสงค์ของการสนทนาให้ทราบ ซึ่งในช่วงแรก ๆ ที่ยังไม่คุ้นเคย คนงานก่อสร้างจะตอบคำถามแบบปลายปิดชนิดถามคำตอบคำ ผู้วิจัยต้องเลี่ยงไปทักทายกับลูกหลานเพื่อสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองก่อน จากนั้นจึงสนทนากับคนงานก่อสร้าง ชักถามถึงประวัติความเป็นมา อาชีพก่อนมาทำงานก่อสร้าง รายได้ ฯลฯ โดยสังเกตสภาพที่อยู่อาศัยไปพร้อม ๆ กัน การสนทนากับคนงานก่อสร้างจะใช้เวลาไม่มากนัก เนื่องจากจะรบกวนเวลาพักผ่อน แต่ผู้วิจัยก็ได้นัดหมายการสนทนาในครั้งต่อไป และขยายวงสนทนาไปยังครอบครัวอื่น ๆ อีก 2-3 ครอบครัว จนได้ข้อมูลครบถ้วน

2.4 การสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มอาชีพคนถือใบสามล้อรับจ้าง หลังจากได้รับทราบข้อมูลเบื้องต้นจากผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มสามล้อที่จอดรอรับผู้โดยสารหน้าโรงพยาบาลประจำจังหวัด ซึ่งมีการรวมกลุ่มสนทนาดื่มสุรา ผู้วิจัยได้เลือกเป้าหมายที่ไม่ร่วมทำกิจกรรมกลุ่มซึ่งจะเป็นผู้สูงอายุ การเข้าไปสร้างความสัมพันธ์ครั้งแรกโดยการทักทายพูดคุยเกี่ยวกับรายได้ในแต่ละวัน ซึ่งก็สร้างความสงสัยให้กับคนถือใบสามล้อ แต่ก็ยังคงสนทนากับผู้วิจัยต่อไปจนบรรยากาศเริ่มคุ้นเคยกันมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้สัมภาษณ์ตามประเด็นที่ได้เตรียมไว้ ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

การสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายนั้นมีความสำคัญยิ่งอีกขั้นตอนหนึ่ง เพราะความสัมพันธ์ขั้นต้นจะนำไปสู่การสนทนาในระดับลึกต่อไป การสร้างความสัมพันธ์ ผู้วิจัยเองต้องปฏิบัติตัวเองให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายโดยการเลือกใช้เครื่องแต่งกายที่ผสมกลมกลืนกัน การใช้ภาษาสนทนาอย่างง่าย ๆ ด้วยท่าทีที่เป็นมิตร การจดบันทึก ต้องทำภายหลังจากการสนทนาในพื้นที่เพื่อป้องกันการลืม การจดบันทึกที่ระหว่างสนทนาจะสร้างความสงสัยให้กับกลุ่มเป้าหมายและทำให้ได้ข้อมูลที่ขาดความเป็นจริง

3. การเก็บข้อมูล และตรวจสอบ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลดังนี้

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในส่วนของการเตรียมตัวของผู้วิจัย

3.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

3.2.1 แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อที่ทำการศึกษาวิจัยอย่างคร่าว ๆ ไว้ล่วงหน้า และสอดแทรกคำถามแบบปลายเปิด ในขณะที่ทำการสัมภาษณ์หรือตั้งคำถามตามสถานการณ์ที่ดำเนินการอยู่เพื่อให้ได้ข้อมูลตามที่ต้องการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยผู้ถูกสัมภาษณ์มีอิสระในการตอบคำถาม หากเกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ย้อนกลับไปหาผู้ให้ข้อมูลจากสถานที่ที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจไว้แล้ว ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด

3.2.2 แบบบันทึกการสังเกต ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์ ซึ่งการสังเกตนั้นผู้วิจัยได้ใช้ใน 2 ลักษณะคือ

3.2.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ระหว่างที่ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลได้ใช้การสังเกตการปฏิบัติงานของแต่ละกลุ่มอาชีพ (ยกเว้นอาชีพคนรับใช้ในบ้านที่ผู้วิจัยได้เล่าถึงกระบวนการทำงานอย่างละเอียดไปแล้วซึ่งไม่สามารถใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมได้เนื่องจากข้อจำกัดของสถานที่ทำงาน แต่ได้ตรวจสอบข้อมูลกับคนรับใช้ในบ้านคนอื่น ๆ ซึ่งให้ข้อมูลที่ตรงกัน) ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล การสังเกตแบบมีส่วนร่วมทำให้ได้ข้อมูล วิถีชีวิต การปฏิบัติงาน และการปรับตัว

3.2.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ใช้เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วมมาแล้ว การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมทำให้ได้ข้อมูลการปฏิบัติงาน การปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงาน สภาพแวดล้อมของที่ทำงานที่เป็นจริงโดยผู้ถูกสังเกตไม่มีโอกาสได้รู้ตัวมาก่อน

3.2.2.3 แบบบันทึกภาคสนาม การจดบันทึกเหตุการณ์และกิจกรรมการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นภายหลังเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์และการสังเกต การบันทึกภาคสนามจะช่วยป้องกันการลืมที่อาจทำให้ข้อมูลคลาดเคลื่อน การบันทึกข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการบันทึกภายหลังจากการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง

3.2.2.4 ตัวผู้วิจัย เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพต้องใช้การสัมภาษณ์ การสังเกตพฤติกรรม ทั้งแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนการบันทึกข้อมูลภาคสนาม ดังนั้นตัวผู้วิจัยจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการวิจัยซึ่งได้ผ่านการอบรมและการฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพมาแล้ว

ผู้วิจัยได้ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มอาชีพทั้ง 4 กลุ่ม ประมาณ 4 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกันยายน 2540 โดยเริ่มสร้างความคุ้นเคยกับผู้ใช้แรงงานในแต่ละกลุ่มอาชีพโดยการทักทาย พูดคุย จนสามารถซักถามเกี่ยวกับข้อมูลตามที่ต้องการได้สะดวกมากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยได้ตระเวนไปตามแหล่งและสถานที่ทำงานของผู้ใช้แรงงาน จากนั้นได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สังเกต บันทึก และจากการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องมาตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูลเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลที่แท้จริง โดยการนำเสนอข้อมูลมาตรวจสอบกับบุคคลในกลุ่มอาชีพเดียวกัน สมาชิกครอบครัว เพื่อนบ้าน ผู้บังคับบัญชา จนแน่ใจว่าข้อมูลที่ได้รับมีความถูกต้องจนถึงจุดอิ่มตัวทางทฤษฎีนั้น หมายถึง การได้คำตอบที่ซ้ำกันและตรงกัน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ได้ข้อมูลในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยต้องจดบันทึกและตรวจสอบข้อมูลอย่างละเอียดอย่างสม่ำเสมอทุกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์และวิเคราะห์ โดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบอย่างต่อเนื่อง ตามประเด็นของการวิจัยที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ในขอบเขตของการวิจัย เพื่อพิจารณาว่ามีประเด็นใดที่ยังขาดหายไปและต้องเก็บเพิ่มเติม เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้วผู้วิจัยได้แยกแยะ

ข้อมูลเป็นหมวดหมู่และทำการวิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดที่กำหนด จากนั้นได้ทำการเขียนรายงานการวิจัยในรูปแบบของการบรรยายและสรุปเชิงวิเคราะห์ ดังปรากฏในบทที่ 4